

УДК 159.923:159.922.6-055.2

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-13\(31\)-502-511](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-13(31)-502-511)

Ворнікова Людмила Костянтинівна аспірант, старший викладач кафедри диференціальної і спеціальної психології, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, вул. Дворянська, 2, м. Одеса, <https://orcid.org/0000-0002-3218-4348>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВІКОВИХ ЗМІН У ЖІНОК ЗРІЛОГО ВІКУ: ДИСПЕРСНИЙ ТА РЕГРЕСИВНИЙ АНАЛІЗИ

Анотація. У статті представлено дисперсний та регресивний аналізи результатів дисертаційного дослідження соціально-психологічних чинників вікових змін у жінок зрілого віку. Стаття являється продовженням циклу серії статей, які висвітлюють результати емпіричного дослідження на тему: «Соціально-психологічні чинники вікових змін у жінок зрілого віку»

У дослідженні прийняло участь 210 українських жінок віком від 18 до 65 років з різним соціальним статусом, професією, освітою, родинним станом, станом здоров'я та наявністю дітей.

Дослідження проводилося за допомогою «Методики вивчення стресостійкості та соціальної адаптації до стресу» Холмса й Раге; «Опитувальника якості життя Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗЯЖ-100 ядерний модуль)» за редакцією В.Є. Луньова; теста Шмішека-Мюллера «Акцент 2-90»; «Копінг в умовах загрози самоактуалізації» (WOCQ в модифікації професора Н.В. Родіной); методики Life Style Index (LSI) «Індекс життєвого стилю» розробленою Р. Плутчик, Х. Келлерман і Х. Р. Конте; «Опитувальник стресових реакцій» (адаптована україномовна версія шкали міжрольових конфліктів, шкали конфлікту робота-сім'я і конфлікту сім'я-робота) Н.В.Родіной та Н.С.Семенюк; медичної та демографічної анкет.

У науковій роботі розглядаються дисперсний аналіз угруповань з різним рівнем індивідуально-психологічних показників жінок зрілого віку та молодих жінок за допомогою критерія Колмогорова-Смірнова та додаткова перевірка за непараметричними критеріями: хи-квадрату одного виборчого біномального критерію та виборчого критерію Колмогорова-Смірнова; дисперсний аналіз угруповання з різними рівнями індивідуально-психологічних показників зрілих жінок – за допомогою параметричного критерію Ст'юдента та непараметричних: критерію Манна-Уїтні, хи-квадрату та критерію Фішера. За допомогою регресивного моделювання побудовано моделі предикації-ефектаційності життя та стану здоров'я груп зрілих та молодих жінок, зроблено аналіз відмінностей у моделях вікових груп.

Дослідження проводилось у мирний період до початку повномасштабного вторгнення в Україну. Тому продовження дослідження у цьому напрямку допоможе краще розуміти соціально-психологічні чинники вікових змін у жінок зрілого віку та їх потреби, ресурси, проблеми, способи подолання труднощів, розробки ефективних стратегій підтримки психологічного благополуччя, якості життя та успішної самореалізації.

Ключові слова: особистість, індивідуально-психологічні особливості особистості, зрілий вік, якість життя, соціально-психологічні чинники, психологічне благополуччя, ресурс, дисперсний аналіз, регресивний аналіз.

Vornikova Liudmyla Kostyantynivna PhD Student, Senior Lecturer of the Department of Differential and Special Psychology, Odesa I. Mechnykov National University, Dvoryanska Street, 2, Odesa, <https://orcid.org/0000-0002-3218-4348>

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF AGE-RELATED CHANGES IN MATURE WOMEN: DISPERSIVE AND REGRESSIVE ANALYSES

Abstract. The article presents dispersive and regressive analyses of the results of a dissertation study of social and psychological factors of age-related changes in women of mature age. The article is a continuation of a series of articles that highlight the results of an empirical study on the topic: "Socio-psychological factors of age-related changes in women of mature age"

The study involved 210 Ukrainian women aged 18 to 65 years with different social status, profession, education, family status, state of health and availability of children.

The study was conducted using the "Methodology for studying stress resistance and social adaptation to stress" by Holmes and Rahe; "World Health Organization Quality of Life Questionnaire (WHO-100 nuclear module)" edited by V.E. Lunyov; the Schmishek Müller test "Accent 2-90"; "Coping in the face of the threat of self-actualization" (WOCQ modified by Professor N.V. Rodina); methods of Life Style Index (LSI) developed by R. Plutchik, H. Kellerman and H. R. Conte; «" Stress reactions Questionnaire" (adapted Ukrainian version of the scale of inter-role conflicts, the scale of the "work-family" conflict and the "family work" conflict) N.V. Rodina and N.S. Semeniuk; medical and demographic questionnaires.

The paper considers the dispersion analysis of groups with different levels of individual psychological indicators of women of mature age and young women using the Kolmogorov Smirnov criterion and additional verification according to non-parametric criteria: the chi-square of one selective binomial criterion and the selective criterion of Kolmogorov-Smirnov; dispersive analysis of grouping with different levels of individually psychological indicators of mature women – using the Student's parametric criterion and non-parametric ones: Mann's Whitney criterion, chi-squared test and Fisher's criterion.

With the help of regression modeling, models of prediction of the effect of quality of life and health of groups of mature and young women were built, an analysis of differences in the models of age groups was made.

The study was conducted during the peaceful period before the start of a full-scale invasion of Ukraine. Therefore, continuing research in this area will help to better understand the socio-psychological factors of age-related changes in women of mature age and their needs, resources, problems, ways to overcome difficulties, and develop effective strategies to support psychological well-being, quality of life and successful self-realization.

Keywords: personality, individual psychological characteristics of personality, adulthood, quality of life, psychological well-being, socio-psychological factors, resource, disperse analysis, regression analysis.

Постановка проблеми. На психологічний стан та в загальні якості життя жінки зрілого віку впливають багато факторів. Розуміння процесів, які відбуваються з приводу вікової гормональної перебудови організму, ступень сприйняття себе у цей складний віковий період впливає на сприйняття якості життя, професійну конкурентоспроможність, емоційні зв'язки з малим та великим соціумом.

Вирішення питань з циклу дослідження соціально-психологічних чинників вікових змін у жінок зрілого віку продовжується розгляданням результатів дисперсного та регресивного аналізів дослідження для розуміння палітри актуальних чинників, напрямку фокусування пошуків ресурсів для подолання проблем та вразливих стресорів самореалізації на особистісному та професійному рівнях. Результати дослідження допоможуть психологам, роботодавцям, працівникам соціальних служб, жінкам зрілого віку та їх оточуючим ліпше розуміти складності з якими стикається жінка зрілого віку; уникнути або зменшити негативні наслідки вікових змін у жінок та покращити/збільшити ефективність процесу взаємодії з жінкою зрілого віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальне збільшення продовження життя населення призвело до неминучого збільшення уваги вітчизняних та закордонних науковців до вивчення психологічних аспектів особистості зрілого віку для розуміння особливостей особистості, ефективних взаємодій та надання якісної психологічної підтримки. Такі дослідження провели сучасні вітчизняні вчені Базика Є.Л., Кіреєва З.О., Кононенко О.І., Майструк В. Медянова О.В. Титаренко Т.М., Татенко В.А.

Мета статті полягає в продовженні циклу статей присвячених висвітлюванню отриманих результатів дослідження соціально-психологічних чинників вікових змін, які впливають на благополуччя та якість життя жінок зрілого віку. Стаття удосконалює розуміння впливу певних соціально-психологічних чинників за допомогою дисперсного та регресивного аналізів.

Виклад основного матеріалу. Для порівняння емпіричного та теоретичного розподілу індивідуально-психологічних показників зрілих та молодих жінок було проведено аналіз за критерієм Колмогорова-Смірнова, який не зміг підтвердити нульову гіпотезу (рівні ймовірності прояву показників). Додатковою перевіркою за непараметричними критеріями: одно виборчого критерію хи-квадрату, одно виборчого біноміального критерію та одно виборчого критерію Колмогорова-Смірнова було підтверджено нормативний розподіл для деяких показників з асимптотичною значимістю ($p \leq 0,05$) в обох групах та ми встановили між групами молодих та зрілих жінок простежуються статистично значні відмінності. Отже, типові для цих вікових груп: загальні показники, рівень сформованості навиків саморегуляції (розподіл уваги, копінг-стратегії та психологічні захисти, акцентуація значимості зовнішності, позитивної самооцінки та ваги соціальних контактів), деструктивні накопичення впливу стресорів, а також відмінності дослідженої вибірки - більш високий рівень реактивності нервової системи молодих жінок (прояв циклотимного та емоційно-екзальтованого типів темпераменту) та фокусування при оцінці якості свого життя молодих жінок на духовному житті, а зрілих – на благополуччі психологічної сфери.

Для з'ясування впливу на стан зрілої жінки її індивідуально-психологічних особливостей проведено порівняльний аналіз дисперсії цих угруповань за допомогою використання параметричного критерію Ст'юдента, непараметричного критерію Манна-Уїтні, непараметричного критерію хи-квадрату та критерію Фішера. Отже було встановлено що, навіть для низького рівня якості життя на рівень його заниженості у зрілих жінок суттєво впливають задоволеність сексуальним життям, зрілість особистості жінки (наявність акцентуацій та напруженості психологічного захисту, розвиненість копінг-стратегій), рівень соціальних стресорів та їх вплив на сон жінки. Підгрупа зрілих жінок, що мають більш високий рівень якості життя найбільш центрована на якості свого психологічного життя.

Для аналізу впливу рівня освіти на індивідуально-психологічні показники зрілих жінок проведено одно факторний дисперсний аналіз для показників з нормативним розподілом, та непараметричний критерій хи-квадрату для інших показників. Отже було з'ясовано, що рівень освіти статистично значно впливає лише на професійну спрямованість зрілих жінок ($p \leq 0,001$), та на деякі індивідуально-психологічні показники зрілих жінок освіта впливає лише на рівні тенденцій ($p \leq 0,05$). Ми зробили висновки, що рівень освіти впливає на індивідуально-психологічних особливості зрілих жінок лише на рівні тенденцій, освіта сприяє формуванню більш ефективних копінг-стратегій та когнітивних психологічних захистів, змінює відношення до зовнішніх фізичних даних, факторів, що впливають на здоров'я; зниження дезадаптивного впливу родинних та професійних стресорів та покращають соціальний статус.

Отримані результати співпадають з твердженнями сучасної вітчизняної вченої, яка у своєму дослідженні особливості якості життя саме жінок зрілого віку, трансформації їх жіночої ідентичності та психологічні особливості, вказує на вплив соціального статусу на задоволеність якістю життя[1]. Бази́ка Є.Л. підкреслює висновок: «що соціальний статус жінок зрілого віку впливає на їх задоволеність якістю життя: працюючі жінки з безперервним стажем роботи за фахом відрізнялися від всіх інших досліджених груп вищими значеннями загального показника якості життя. Це указує на те, що можливість отримати максимальне задоволення від життя мають саме ті жінки, які мали змогу реалізувати себе як професіонали та досягли найвищого розвитку професійних компетенцій і отримують задоволення від своєї діяльності, що дозволяє нівелювати фізіологічні та психологічні зміни, притаманні даному віковому періоду» [1].

Для аналізу зв'язку родинного стану та індивідуально-психологічних показників зрілих жінок проведено одно факторний дисперсний аналіз для показників з нормативним розподілом, та непараметричний критерій хи-квадрату для інших показників та на підґрунті результатів зробили висновки, що родинний стан зрілої жінки впливає на її сприйняття якості життя, її задоволеність соціальними контактами та довкіллям; зменшує вразливість від стресорів соціальних змін та родинного життя. Родинний стан зрілої жінки має статистичний зв'язок з наявністю у неї психологічних проблем – деструктивних психологічних захистів та акцентуацій, що характеризують знижені навички емоційного регулювання та гнучкості особистості.

Для аналізу зв'язку рівня переживання стресу та індивідуально-психологічних показників зрілих жінок проведено одно факторний дисперсний аналіз для показників з нормативним розподілом, та непараметричний критерій хи-квадрату для інших показників. По рівню переживання стресу сформовані три групи: 1 підгрупа з низьким рівнем адаптації до соціальних стресорів ($XP_UP_Пер_Стр \geq 300$) 112 жінок, 2 підгрупа з середнім рівнем адаптації до соціальних стресорів ($299 \geq XP_UP_Пер_Стр \geq 200$) 4 жінки та 3 підгрупа з високим рівнем адаптації до соціальних стресорів ($199 \geq XP_UP_Пер_Стр \geq 150$) 3 жінки. Отже, ми отримали результати, які дали нам змогу дійти до висновків що, рівень переживання стресу має найбільший вплив на узагальнені показники якості життя зрілих жінок, крім «Духовної сфери». Нажаль більшість дослідженої групи зрілих жінок мають низький рівень адаптивності до соціального стресу. Для них притаманне низький володіння ефективним копінгом «Пошук вирішення проблем» та високий рівень напруження психологічного захисту «Реактивні утворення». Тобто для підвищення якості життя зрілої жінки їй потрібно формування свідомого використання ефективних копінгів та зниження напруженості психологічних захистів в стресогених ситуаціях життя.

Кіреєва З.О. дослідуючи індивідуально-особистісні типи жінок зрілого віку та їх цілепокладання дійшла до висновків, що «що жінки 20–30 років є більш відповідальними і великодушними, ніж жінки 30–40 років, у жінок старших за 40 більш вираженими є два типи: впевнені і незалежні та емоційно нестійкі, пасивні, покірні. Встановлено, що більшість досліджуваних жінок живуть сьогоднішнім або минулим, найбільша цілеспрямованість встановлена у жінок старших за 40. У жінок в період дорослості існує зв'язаний образ часу, але майже третина жінок не мають темпорально-сенсовної єдності, тобто жінки, що функціонують у сьогоднішньому, не пов'язують власне минуле і майбутнє»[3]. Такі ствердження Кіреєвої З.О. цілком співпадають з результатами нашого дослідження та дають змогу краще розуміти особливості сучасних жінок зрілого віку.

За результатами множинного регресійного моделювання побудовано модель предикації-ефектації загальної якості життя та стану здоров'я групи зрілих жінок, яка охоплює 95% розбіжностей показника.

Ми встановили за результатами множинного регресійного моделювання, по 10 важливих предикторів загальної якості життя та стану здоров'я у групі зрілих та молодих жінок. Для групи жінок зрілого віку вказано у таблиці 1.

Таблиця 1.

Предикація та ефектація загальної якості життя та стану здоров'я групи жінок зрілого віку (значимість)

Скоректована модель	Сума квадратів	Ст.св.	Средн. квадрат	F	Знач.	Значимість
ІЖС Компенсація	895,621	1	895,621	117,605	,000	0,145
ХР СмертьДруга	807,031	2	403,515	52,986	,000	0,131
Ак Інтроверсія	626,128	2	313,064	41,104	,000	0,102
ХО Звільн	405,310	2	225,155	29,565	,000	0,073
Ак Циклотим	412,193	4	103,048	13,531	,000	0,067
Ак Екзальтов	344,062	2	172,031	22,590	,000	0,056
W_ПРПроблм	275,224	1	275,224	36,140	,000	0,045
ХР Відпустка	251,671	3	82,890	11,016	,000	0,041
ХР Змінавіросповід	221,147	3	73,716	9,680	,000	0,036
ХР СмертьЧоловіка	217,111	2	108,566	14,225	,000	0,035

Отже, як ми бачимо з таблиці 1. у групі жінок зрілого віку підвищення загальної якості життя та стану здоров'я обумовлено зниженням напруженості психологічного захисту «Компенсація», зниженням дезадаптивного впливу на жінку смерті близьких людей, більш високим рівнем інтровертності особистості зрілої жінки.

Дослідження Титаренко Т.М. розкриває «ще один соціально-психологічний чинник – інтернальний, якій відповідає за підвищення

відповідальності жінки за все, що з нею відбувається. Розвиток внутрішнього локусу контролю сприяє пошуку і знаходженню нових сенсів, постановці перспективних життєвих завдань»[4].

Кононенко О.І., Медянової О.В. та інших вказують на важливість резильєнтності для доброго психічного здоров'я. Науковці визначають резильєнтність як «динамічну рису особистості, яка охоплює комплекскогнітивних, емоційних, адаптивних та особистісних рис, що гарантують здатність людини витримувати стрес і протистояти негативному впливу стресорів з метою збереження свого психічного здоров'я» [5].

Ми згодні з думками сучасних науковців, що розуміння ступеню своєї інтернальності та резильєнтності сучасних жінок зрілого віку важлива для їх збереження психічного здоров'я та професійної конкурентоспроможності у часи сьогодення.

Ми також дійшли до висновку, за результатом нашого дослідження та згодні з твердженням Майструк В., що для підтримки психологічного здоров'я та покращення якості життя жінок зрілого віку необхідністю стає розуміння важливості свого самосприйняття. Майструк В. вважає, що «високий рівень самоприйняття є важливою умовою психологічного благополуччя жінок зрілого віку. Наративи жінок із високим рівнем самоприйняття виражені різними аспектами психологічного благополуччя, містять безумовне самоприйняття та виражену автономію жінки, що покращує її міжособову взаємодію та особистісний розвиток»[6].

У групі молодих жінок підвищення загальної якості життя та стану здоров'я обумовлено зниженням рівня конфлікту між робочими справами та сімейними(0,14); підвищенням емоційної акцентуації темпераменту особистості(0,10) та зниженням екзальтованості(0,06); підвищенням чутливості до стресорів «Поява нового члену сім'ї, народження дитини, онука»(0,11), «Визначне особистісне досягнення, успіх»(0,09); зниженням чутливості до стресорів «Закінчення терміну виплати позики, борги що ростуть»(0,05), «Зміна звичок, пов'язаних з віросповіданням»(0,04); зниженню напруженості психологічних захистів «Інтелектуалізація» та копінгу «Самозвинувачення»(0,13); позитивне відношення до фізіологічної спадковості(0,08) у своєму житті.

Висновки. За результатом дисперсного аналізу встановлено, що типові для обох вікових груп: загальні показники, рівень сформованості навиків саморегуляції (розподіл уваги, копінг-стратегії та психологічні захисти, акцентуація значимості зовнішності, позитивної самооцінки та ваги соціальних контактів), деструктивні накопичення впливу стресорів, а також відмінності дослідженої вибірки - більш високий рівень реактивності нервової системи молодих жінок (прояв циклотимного та емоційно-екзальтованого типів темпераменту) та фокусування при оцінці якості свого життя молодих жінок на духовному житті, а жінок зрілого віку – на благополуччі психологічної сфери.

Для низького рівня якості життя на рівень його заниженості у зрілих жінок суттєво впливають задоволеність сексуальним життям, зрілість особистості жінки (наявність акцентуацій та напруженості психологічного захисту, розвиненість копінг-стратегій), рівень соціальних стресорів та їх вплив на сон жінки. Підгрупа жінок зрілого віку, що мають більш високий рівень якості життя найбільш центрована на якості свого психологічного життя.

Рівень освіти впливає на індивідуально-психологічних особливості зрілих жінок лише на рівні тенденцій, освіта сприяє формуванню більш ефективних копінг-стратегій та когнітивних психологічних захистів, змінює відношення до зовнішніх фізичних даних, факторів, що впливають на здоров'я; зниження дезадаптивного впливу родинних та професійних стресорів.

Родинний стан зрілої жінки впливає на її сприйняття якості життя, її задоволеність соціальними контактами та довкіллям; зменшує вразливість від стресорів соціальних змін та родинного життя. Родинний стан зрілої жінки має статистичний зв'язок з наявністю у неї психологічних проблем – деструктивних психологічних захистів та акцентуацій, що характеризують знижені навички емоційного регулювання та гнучкості особистості.

Рівень переживання стресу має найбільший вплив на узагальнені показники якості життя зрілих жінок, крім «Духовної сфери». Нажаль більшість дослідженої групи зрілих жінок мають низький рівень адаптивності до соціального стресу. Для них притаманне низьке володіння ефективним копінгом «Пошук вирішення проблем» та високий рівень напруження психологічного захисту «Реактивні утворення». Тобто для підвищення якості життя зрілої жінки їй потрібно формування свідомого використання ефективних копінгів та зниження напруженості психологічних захистів в стресогених ситуаціях життя.

За результатом регресивного аналізу встановлено, що прогностичні моделі рівня загальної якості життя у жінок з різних вікових груп не співпадають. Об'єднує їх лише виснажливий вплив економічної небезпеки у нашому суспільстві. На якість життя груп впливають різні типи акцентуацій особистості. Жінки зрілого віку більш сфокусовані на пошуку ресурсів для подолання проблем, найбільш вразливі перед стресорами втрат важливих соціальних зав'язків та форм соціальної стабільності життя. Молоді жінки більш сфокусовані на особистісних, соціальних та оточуючих чинниках стабільності життя, найбільш вразливі перед чинниками та стресорами самореалізації на особистісному та професійному рівні.

Наступним кроком є уточнення теоретичної моделі та формування практичної моделі соціально-психологічних чинників вікових змін у жінок зрілого віку.

Література:

1. Базика Є.Л. Дослідження особливостей якості життя жінок періоду пізньої дорослості. Науковий журнал «Журнал сучасної психології» Випуск 1 (28), 2023 Видавничий дім «Гельветика» 140 с. (С. 7-14) (фахове видання «Б») URL: <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/psych/issue/view/163>

2. Кіреєва З.О. Предиктори резильєнтності та оптимізму у осіб різного віку під час проживання пандемії sars-cov-2// Вісник ХДУ Серія Психологічні науки - No.1 - том 1. - 2022. - С.5- 11 URL: <http://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/issue/view/38/223> (Фахове видання категорії «Б»)

3. Кіреєва З.О.; О. С. Заболотна; О. Ю. Солієнко Індивідуально-особистісні типи жінок періоду дорослості і особливості їх цілепокладання// Psychology and social work. №1(53). С 134-138 DOI: 10.18524/2707-0409.2021.1(53).241357

4. Титаренко М. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій: практичний посібник / [Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О. Климчук та ін.] ; за наук. ред. Т. М. Титаренко /Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. – 220 с.

5. Медянова О. В., Дворніченко Л.Л., Любіної Л.А., Шкраб'юк В. С., Кононенко О.І. на тему: «Психологічна резильєнтність особистості в умовах війни» «Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)»: журнал 2023. № 10(28) (2023) (фахове видання «Б»)

6. Майструк В. Психогерменевтичний підхід до дослідження самоприйняття як чинника психологічного благополуччя сучасної жінки. *Психологічні перспективи*. № 31 – 2018. С.183–194. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2018-31-183-194>.

References:

1. Bazyka YE.L. Doslidzhennya osoblyvostey yakosti zhyttya zhinok periodu pizn'oyi doroslости. Naukovyy zhurnal «Zhurnal suchasnoyi psykholohiyi» Vypusk 1 (28), 2023 Vydavnychyy dim «Hel'vetyka» 140 s. (S. 7-14) (fakhove vydannya «B») <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/psych/issue/view/163>

2. Kireyeva Z.O. Predyktory rezyl'yentnosti ta optymizmu u osib riznoho viku pid chas prozhyvannya pandemiyi sars-sov-2// Visnyk KHDU Seriya Psykholohichni nauky - No.1 - tom 1. - 2022. - S.5- 11 <http://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/iss>

3. Kireyeva Z.O.; O. S. Zabolotna; O. YU. Soliyenko Indyvidual'no-osobystisni typy zhinok periodu doroslости i osoblyvosti yikh tsilepokladannya// Psychology and social work. №1(53). S 134-138 DOI: 10.18524/2707-0409.2021.1(53).241357

4. Tytarenko M. Sotsial'no-psykholohichni tekhnolohiyi vidnovlennya osobystosti pislya travmatychnykh podiy : praktychnyy posibnyk / [Т. М. Tytarenko, М. С. Dvornyk, V. O. Klymchuk ta in.] ; za nauk. red. Т. М. Tytarenko /Natsional'na akademiya pedahohichnykh nauk Ukrayiny, Instytut sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi. – Kropyvnyts'kyi : Imeks-LTD, 2019. – 220 с.

5. Medyanova O. V., Dvornichenko L.L., Lyubinoyi L.A., Shkrab'yuk V. S., Kononenko O.I. na temu: «Psykhologichna rezyl'yentnist' osobystosti v umovakh viyny» «Perspektyvy ta innovatsiyi nauky (Seriya «Pedahohika», Seriya «Psykhologhiya», Seriya «Medytsyna»)»: zhurnal. 2023. № 10(28) (2023) (fakhove vydannya «B»)

6. Maystruk V. Psykhohermenevtychnyy pidkhid do doslidzhennya samopryynyattya yak chynnyka psykholohichnoho blahopoluchchya suchasnoyi zhinky. Psykholohichni perspektyvy. № 31 – 2018. S.183–194. DOI:<https://doi.org/10.29038/2227-1376-2018-31-183-194>.